

KS. WŁADYSŁAW ŁYDKA

SAKRAMENTALNE UOBECNIENIE PASCHY CHRYSSTUSA

Chrystus stał się naszą Paschą przez tajemnice swej męki, śmierci, zmartwychwstania i wniebowstąpienia. Tajemnice te składające się na całość tajemnicy paschalnej stanowią centralne i szczytowe wydarzenia całego życia Jezusa Chrystusa i Jego działalności zbawczej. To przede wszystkim przez tajemnicę paschalną Chrystus dokonał Odkupienia, założył Kościół i zapewnił skuteczność jego zbawczemu pośrednictwu. Cały Kościół wciąż żyje tajemnicą paschalną Chrystusa i jest przekonany o jej wiecznotrwałej wartości. Na jej pamiątkę sprawuje liturgię, zwłaszcza Eucharystyczną ofiarę. Warto jednak pokusić się o głębsze wyjaśnienie związku tajemnicy paschalnej z życiem Kościoła i z Jego liturgią.

Teologia szkolna przed ostatnim Soborem wyjaśniała na ogół, że ofiara paschalna Chrystusa była przyczyną zasługującą wiecznotrwałych skutków zbawczych, zwłaszcza łaski usprawiedliwiającej i te skutki zbawcze są nam dostępne w liturgii, a zwłaszcza w sakramentach św. Jedynie w Eucharystii jest jakieś tajemnicze, ale rzeczywiste uobecnienie ofiary krzyża. Nauczano też, że sakramenty św., udzielając łask płynących z tajemnicy paschalnej, zobowiązują chrześcijan do naśladowania Chrystusa umierającego i zmartwychwstałego przez codzienne umieranie dla grzechu i wzrastanie w łasce, będącej zadatkiem zmartwychwstania¹.

Już jednak w okresie międzywojennym zrozumiano potrzebę głębszego ujęcia wiecznotrwałej wartości tajemnicy paschalnej oraz ścisłych związków ze skutecznością posłannictwa Kościoła, a zwłaszcza ze skutecznością sakramentów. Podjęto też w związku z tym pierwsze próby odnowy sakramentologii w powiązaniu z chrystologią i eklezjologią. Wiele było przyczyn tej odnowy. Rozwój ruchu liturgicznego kazał pogłębiać refleksje nad przeżywaniem w liturgii zbawczych misteriów Chrystusa². Gruntowne studia biblijne i patrystyczne ukazały ścisły związek terminu „sakrament” z terminem „misterium” oraz ogromne bogactwo znacze-

¹ Por. np. ks. W. Granat, *Dogmatyka katolicka*, t. IV, Lublin 1960, s. 89—93 i 103—108; t. VII/1, Lublin 1961, s. 88—113, 333—340 i 382—401.

² O ruchu liturgicznym por. m.in. *Liturgika ogólna*, Lublin 1973, s. 306—316 (Ten fragment dzieła zbiorowego oprac. ks. M. Zahajkiewicz); Pius XII, *Encyklika o liturgii (Mediator Dei)*, Kielce 1948, s. 6—13 (fragment Wstępu opracowanego przez tłumacza Encykliki, O. J. Wierusza-Kowańskiego).

nia tych pojęć w starożytności chrześcijańskiej. „Misterium” to przede wszystkim objawienie i realizowanie w widzialnych wydarzeniach zbawczego działania Bożego oraz jakies przypominanie i uobecnianie wydarzeń zbawczych w widzialnych obrzędach Kościoła³. Wyniki tych badań wpłynęły na rozwój sakramentologii i teologii liturgii, zwłaszcza na głębsze wyjaśnienie tajemnicy uobecniania ofiary krzyża w sprawowaniu Eucharystii, na ukazywanie paschalnego charakteru poszczególnych sakramentów, na rozwój teologii roku kościelnego, na pogłębienie pojęć anamnezy, uczestnictwa itd.⁴ Nie bez znaczenia był także rozwój eklezjologii i chrystologii. W eklezjologii mocno uwydatniono prawdę, że Kościół nie jest tylko instytucją zbawczą działającą w imieniu Chrystusa, z Jego pełnomocnictwa i zawierającą w sobie moce zbawcze będące skutkiem czy owocem zbawczych czynów Jezusa, zwłaszcza tajemnicy paschalnej, ale jest, jako mistyczne ciało Chrystusa i Jego sakrament, w szczególny sposób zjednoczony czy nawet utożsamiony z uwielbionym Chrystusem jako swą Głową. W życiu i działalności Kościoła, zwłaszcza w jego liturgii, jest wielorako obecny i działający uwielbiony Zbawiciel, a wraz z Jego osobą jest także jakoś tajemniczo uobecnione całe Jego dzieło zbawienia, zwłaszcza tajemnica paschalna⁵. Chrystologia współ-

³ Historię i wyniki tych badań przedstawiają m.in. L. Boff (*Die Kirche als Sakrament im Horizont der Welterfahrung*, Paderborn 1972, s. 48—103) i Y. Congar (*Kościół jako sakrament zbawienia*, tł. Mazuś, Warszawa 1930, s. 25—29, 47—55). Francuski oryginał tego dzieła pt. *Un peuple messianique* ukazał się w Paryżu w 1975 r.).

⁴ Spośród pozycji polskich por. m.in. *Wprowadzenie do liturgii*. Praca zbiorowa, Poznań—Warszawa—Lublin 1967, zwł. s. 9—134; *Sakramenty Kościoła posoborowego*. Kraków 1970; *Liturgia ogólna*, s. 19—138; R. Goczół, *Anamneza. II. W teologii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. I, Lublin 1973, kol. 511—512; W. Świerżawski, *Mysterium Christi. Chrystus obecny w liturgii i życie chrześcijańskie*, Kraków 1975; Tenże, *Dynamiczna „pamiętka” Pana. Eucharystyczna anamneza Misterium Paschalnego i jego egzystencjalna dynamika*, Kraków 1980; *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, Warszawa 1981, zwł. s. 9—16, 33—42, 51—59, 193—266; ks. A. L. Szafranski, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin³ 1981; ks. J. Grześkowiak, *Liturgia dziś*, Katowice 1982; ks. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 13—33.

⁵ Spośród bardzo licznych pozycji odnowionej eklezjologii, jakie zaczęły się ukazywać zwłaszcza od lat dwudziestych obecnego stulecia, wymienimy przykładowo kilka, które opublikowano w naszym kraju jeszcze w okresie przedsoborowym: K. Adam, *Istota katolicyzmu* (tł. ks. J. Korzonkiewicz), Poznań 1930; A. Tymczak, *Kościół jako mistyczne ciało Chrystusa*, Lwów 1931; W. Stamiszewski, *Kościół jako mistyczne ciało Chrystusa według św. Augustyna*, Lublin 1936; W. Kornilowicz, *Chrześcijańska odbudowa świata w świetle nauki o Ciele Mistycznym*, Warszawa 1938; F. Jürgersmeier, *Mistyczne Ciało Chrystusa jako podstawa ascetyki, rozbudowy i dążeń życia religijnego* (tł. S. Grelewski), Lublin 1939; L. Kaczmarek, *Nauka o mistycznym ciele Chrystusa Pana*, Poznań 1947; Y. de Montcheuil, *Wykłady o Kościele* (tł. L. Wiewiórkowski), Warszawa 1956; W. Granat, *Chrystus odkupiciel i Kościół — Jego Mistyczne Ciało*, Lublin 1960; K. Journet, *Kościół Chrystusowy. Teologia o Kościele* (tł. M. Stokowska), Poznań—Warszawa—Lublin 1960; H. de Lubac, *Katolicyzm. Społeczne aspekty dogmatu* (tł. M. Stokowska), Kraków 1961. Po Soborze liczba pozycji poświęconych Kościołowi jest jeszcze większa; najczęściej są to komentarze do Konstytucji *Lumen Gentium*.

czesna traktowana łącznie z soteriologią i powiązana z pneumatologią próbuje głębiej naświetlić tajemnicę wiecznej wartości i trwałości zbawczego dzieła Chrystusa oraz możliwości jego uobecniania się i oddziaływania poprzez ukazywanie ścisłej jedności między Chrystusem a Duchem Świętym, jedności, która doszła do szczytu w wydarzeniu zmartwychwstania i która umożliwiła uwielbionemu Panu egzystowanie i działanie w świecie niejako na wzór Ducha ⁶.

Na skutek tych wszystkich przyczyn mogła się rozwinąć nauka o sakramentalnym uobeczeniu Paschy Chrystusa nie tylko w samej ofierze Eucharystii, ale także w jakiejś mierze w całej liturgii i w całym życiu Kościoła. Ponieważ Eucharystia kształtuje z wspólnoty wierzących jedno mistyczne ciało Chrystusa, a cała liturgia jest źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego, dlatego cały Kościół a w nim autentyczne życie chrześcijańskie można określić jako sakrament Paschy Chrystusa, jako jej znak i faktyczne uobecnienie, jako faktyczne włączenie się w Tajemnicę Paschalną czy jako uczestnictwo w niepowtarzalnych, ale wiecznotrwałych wydarzeniach śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Podstawami biblijnymi takiego określenia są zwłaszcza Pawłowe wypowiedzi o udziale przez chrzest i przez eucharystię w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa ⁷. Wypowiedzi te zostały ostatnio autorytatywnie przypomniane i wyjaśnione przez Sobór Watykański II w Konstytucji o Liturgii św. i w Konstytucji dogmatycznej o Kościele ⁸.

W oparciu o te podstawy musi być podjęty wysiłek głębszego uzasadnienia i wyjaśnienia nauki o sakramentalnym uobeczeniu Paschy Chrystusa w Kościele a także samego określenia Kościoła jako sakramentu Paschy Chrystusowej. Pierwszą próbę jakiegoś głębszego naświetlenia tych zagadnień podjął w okresie międzywojennym O. Casel, tworząc głośną teorię misteryjną, która mówi o tzw. misteryjnej obecności zbawczych aktów Chrystusa, zwłaszcza wydarzenia paschalnego we wszystkich sakramentach świętych, a nawet w liturgii roku kościelnego ⁹. Pew-

⁶ Por. m.in. H. Mühlen, *Das Christusergebnis als Tat des Heiligen Geistes*, w: *Mysterium Salutis*, Bd III/2, Einsiedel—Zürich—Köln 1969, s. 513—545; W. Kasper, *Jezus Chrystus* (tł. B. Białeckij), Warszawa 1983, s. 255—279. Dobrą charakterystykę chrystologii zorientowanej pneumatologicznie podaje bp. A. Nossol w artykule pt. *Duch Święty jako obecność Jezusa Chrystusa*, „Coll. Theol.” 50 (1980) z. 3, s. 5—24. Artykuł ten zamieszczony jest także w pracy bpa Nossola pt. *Teologia na ustugach wiary. Wokół zagadnień odnowionej teologii*, Opole 1978, s. 195—209. Por. też tegoż autora, *Duch Święty a odnowienie świata*, „Collectanea Theologica” 53 (1983) z. 2, s. 6—7.

⁷ Por. Rz. 6, 3—11; 1 Kor 10, 16—17; 11, 23—29. Por. także Ef 5, 25—32, gdzie św. Paweł ukazuje głęboką więź przymierza małżeńskiego, z Przymierzem między Chrystusem a Kościołem, które zostało zawarte przez ofiarą śmierć Chrystusa.

⁸ Por. zwłaszcza KL 6 i 7 (akapity 1 i 2) oraz KIK 7 (akapity 2 i 5) i 11 (akapity 1 i 2).

⁹ Odo Casel (1886—1948) sformułował swoją teorię w wielu publikacjach. Por. np. *Das Gedächtnis des Herrn in der altchristlichen Liturgie*, Freiburg 1918; *Die*

ne modyfikacje do tej teorii wprowadzili G. Sö h n g e n¹⁰ i A. V o n i e r¹¹. Papież Pius XII w enc. *Mediator Dei* nie odniósł się negatywnie do tej teorii i odrzucił tylko myśl o rzeczywistym uobecnianiu się konkretnych historycznych wydarzeń zbawczych w liturgii roku kościelnego¹².

Dalsze próby wyjaśnień podjęto w latach pięćdziesiątych naszego wieku. L. M o n d e n interpretował działanie samego Chrystusa w sakramentach przy pomocy terminu „przyczynowość symbolu”, co zdaniem E. S c h i l l e b e e c k x a nie tłumaczy dostatecznie symboliki działania Chrystusa przez akt Kościoła jako znak i narzędzie tego działania¹³. K. R a h n e r mówił ogólnie, iż tajemnica Kościoła jest tylko poszerzeniem tajemnicy Chrystusa i ukazywał, iż samo Wcielenie już przesądzało o Odkupieniu przez krzyż i o trwaniu łaski Bożej w świecie, wkorzonej w ludzkie ciało Chrystusa, będące cząstką ludzkości i jej historii¹⁴. O. S e m m e l r o t h wyjaśniał, iż Kościół w swej strukturze sakra-

Liturgie als Mysterienfeier, Freiburg 1922; *Mysterium und Martyrium*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 2 (1922), s. 18—38; *Das Mysteriengedächtnis der Messliturgie im Lichte der Tradition*, tamże 6 (1926), s. 113—204; *Mysteriengegenwart*, tamże 8 (1928), s. 145—224; *Das christliche Kultmysterium*, Regensburg 1932, 1960; *Neue Zeugnisse für das Kultmysterium*, „Jahrbuch f. Lit. Wiss.” 13 (1933), s. 99—171; *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, tamże 14 (1938), s. 1—78; *Glaube, Gnosis und Mysterium*, tamże 15 (1941), s. 155—306; *Das christliche Festmysterium*, Paderborn 1941; *Mysterium der Ekklesia*, Mainz 1961; *Das christliche Opfermysterium*, Graz 1968. Por. też I. R ó z y c k i, *Podstawy sakramentologii*, Kraków 1970, s. 157—170; C. E. O’Neill, *Les sacrements*, w: *Bilan de la théologie du XXe siècle* (sous la dir. de R. Van der Gucht et H. Vorgrimler), Tournai-Paris 1971, s. 462—464; R. G o c z o ł, *Casel Odo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1976, kol. 1350—1351 (Bibliogr.); W. Ś w i e r z a w s k i, *Mysterium Christi*, s. 392—395 i 405—406; tenże, *Dynamiczna „pamiątka” Pana*, s. 66, 71—73, 100—101, 241—242, 272—274 i 277—278.

¹⁰ Por. m.in. *Symbol und Wirklichkeit im Kultmysterium*, Bonn 1937, 1940; *Der Wesensaufbau des Mysteriums*, Bonn 1938; *Das sakramentale Wesen des Messopfers*, Essen 1946; *Christi Gegenwart in uns durch den Glauben* (Eph 3, 17), w: *Messe in der Glaubenverkündigung*, Freiburg 1953, s. 14—28; *Christgegenwart in Glaube und Sakrament*, München 1967, Leipzig 1968. Por. też m.in. W. Ś w i e r z a w s k i, *Mysterium Christi*, s. 102—103; tenże, *Dynamiczna „pamiątka” Pana*, s. 71—73.

¹¹ Por. A. key to the doctrine of the Eucharist, London 1925; *The Spirit and the Bride*, London 1935. Por. też m.in. K. J o u r n e t, *Msza święta. Obecność ofiary krzyżowej* (tł. M. Stokowska), Poznań—Warszawa—Lublin 1959, s. 310—312; C. E. O’Neill, *Les sacrements*, s. 461—462.

¹² Por. *Encyklika o liturgii (Mediator Dei)*, s. 86—91.

¹³ Por. L. M o n d e n, *Het Misoffer als Mysterie. Een studie over de heilige mis als sacramenteel offer in het licht van de mysterienleer van Dom Odo Casel*, Roermond-Maaseik 1948; Tenże, *Symboloorzakelijkheid als eigen causaliteit van het sacrament*, „Bijdragen” 13 (1952), s. 277—285; E. S c h i l l e b e e c k x, *De sacramentele heilseconomie. Theologische bezinning op S. Thomas sacramenteleer in het licht van traditie en van de hedendaagse sacramentsproblematiek*, Antwerpen—Bilthoven 1952, s. 223—230; Tenże, *Chrystus sakrament spotkania z Bogiem* (tł. ks. A. Zuberbier z przekładu ang.: *Christ the Sacrament of the Encounter with God*, New York 1968. Tytuł oryginału: *Christus, sacrament van de Godsontmoeting*, Bilthoven 1960), Kraków 1966, s. 105.

¹⁴ Por. np. *Kirche und Sakramente*, Freiburg 1963, zwł. s. 13—15 oraz 72 i 78—82; *Zur Theologie der Menschwerdung*, w: *Schriften zur Theologie*, Bd. IV, Ein-

mentalnej jest odbiciem zbawczego dzieła Chrystusa. Jest sakramentalnym uobecnieniem tego dzieła w jego istotnej, dialogicznej i dwufazowej strukturze (z jednej strony dzieło udzielania się Boga ludziom przez Wcielanie, a z drugiej — dzieło oddania się ludzkości Bogu w dokonanej przez Boga-Człowieka w imieniu ludzkości ofierze krzyża, w zmartwychwstaniu i wniebowstąpieniu). Urząd hierarchiczny w Kościele obrazuje, zastępuje i przedłuża funkcje samego Chrystusa, Pośrednika i Oblubieńca Kościoła, a społeczność wierzących, uświęcona w chrzcie i bierzmowaniu staje się Oblubienicą Chrystusa, która na podobieństwo Maryi przyjmuje z wiarą Słowo Boże i przez postawę ofiary wraca do Boga. Autor podkreślał przy tym mocno, że Kościół nie tylko obrazuje odkupieńcze dzieło Chrystusa, ale je w sposób obiektywny zawiera. Kontynuacją i uobecnieniem tego dzieła i jego dialogicznej struktury jest przede wszystkim liturgia Kościoła: przepowiadanie Słowa Bożego i sprawowanie sakramentów św.¹⁵ E. Schillebeeckx twierdził, że Chrystus Pośrednik jest nie tylko przekazicielem miłosierdzia Bożego dla ludzkości potrzebującej zbawienia, ale w swych aktach kultycznych jest przedstawicielem całej ludzkości. Całe życie Jezusa wyczerpuje się w czynach posłusznej miłości ku Bogu, która swój punkt kulminacyjny osiąga w śmierci mesjańskiej za lud. Odpowiedzią Boga Ojca na ten akt posłuszeństwa było wydarzenie zmartwychwstania, dzięki któremu Chrystus jako uwielbiony Pan posyła na ziemię Ducha Świętego. Autor twierdził następnie, że Kościół na ziemi jest sakramentem Chrystusa żyjącego w niebie. Podkreślał przy tym, iż „Chrystus w swym już chwalebnym ciele jest sam eschatologiczną, zbawioną wspólnotą Odkupienia, czyli Kościołem. Chrystus chwalebny jest sam w sobie, równocześnie, Głową i członkami”. „Kościół na ziemi jest widzialnym ukazaniem ... rzeczywistości zbawienia w historii ... Zwycięstwo odniesione przez Chrystusa przejawia się w historycznej postaci Kościoła — zarówno w jego hierarchii jak i w świeckich wiernych”. Ludzkie czyny zbawcze Jezusa, chociaż same w sobie należą do bezpowrotnej przeszłości i nie mogą być powtórzone, to jednak jako czyny Osoby Bożej mają charakter wiecznotrwały; sam akt ofiary krzyża jest

siedeln 1960, s. 137—155. Por. też m.in. A. Skowronek, *Chrytologiczne podstawy Kościoła jako prasakramentu*, „Śląskie Studia Hist.-Teol.” 1 (1963), s. 96—97 i 103; ks. B. Snela, *Kościół i sakramenty*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, zwł. s. 67 i 73.

¹⁵ Por. np. *Die Kirche als Ursakrament*, Frankfurt a. M. 1953, zwł. s. 153—160 i 166—206; *Das Lebensgefühl der Gläubigen in der Kirche*, „Geist und Leben” 27 (1954), s. 196; *Das geistliche Amt*, Frankfurt a. M. 1958, zwł. s. 41 i 48; *Das Christusereignis und unser Heil*, „Trierer Theol. Zeitschrift” 68 (1959), s. 337 i 346; *Wortverkündigung und Sakramentspendung als dialogisches Zueinander*, „Catholica” 15 (1961), s. 49—60; *Zur Theologie der Sakramente*, „Lebendige Seelsorge” 13 (1962), s. 232. Por. też m.in. W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium paschalne Chrystusa*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, zwł. s. 13—14; ks. A. Skowronek, *Kościół jako Prasakrament*, „At. Kapł.” 68 (1965) nr 336—337, s. 1—10, zwł. 3—5.

w swój cielesno-duchowy sposób trwale obecny w Chrystusie uwielbionym, dlatego też sakramenty św. jako osobiste akty Chrystusa w Kościele są rzeczywiście misteriami, czyli sprawowaniem w misteriach odkupienia dokonanego przez Chrystusa, są sprawowaniem — w misteriach — przeszłych zbawczych aktów życia Chrystusa, zwłaszcza Jego historycznej ofiary krzyża. Kościół jednak w swojej liturgii jest nie tylko kontynuacją ziemskiego życia Chrystusa, ale przede wszystkim przedłużeniem na ziemi samego Chrystusa obecnego w niebie i właśnie dlatego pełni te funkcje zbawcze, jakie na ziemi spełniało ciało Jezusa¹⁶.

Po Soborze Watykańskim II teologowie jeszcze wyraźniej piszą o sakramentalnym uobecnieniu Paschy Chrystusa w Kościele i określają Kościół jako sakrament Chrystusowej Paschy. Wymienię przykładowo trzech autorów. V. W a r n a c h, znany od lat zwolennik i obrońca poglądów O. Casela twierdzi, komentując dokumenty soborowe, że Kościół jest samą „tajemnicą paschalną”, którą obchodzi w swej liturgii, a noc Zmartwychwstania jest nocą godową Kościoła; wyrażenie *mysterium paschale* odnosi się także w Konstytucji o Liturgii w sposób jednoznaczny do Kościoła, a określenie Kościoła w czasie drugiego okresu obrad soborowych jako „walczącego” i „zwalczanego” było przypomnieniem, że jest to przede wszystkim Kościół dźwigający Krzyż i razem z Panem ukrzyżowany, ale jednocześnie z Nim stanowiący Paschę. Autor pisze dalej, że wg Konstytucji o Kościele chrzest jest wspólnotą śmierci i zmartwychwstania z Panem. Eucharystia tę wspólnotę losu z Chrystusem urzeczywistnia w sposób jeszcze bardziej konkretny. Kościół jest eucharystyczną wspólnotą ofiary i życia Chrystusa. Podobnie i życie oraz śmierć poszczególnego chrześcijanina stają się współumieraniem i współwywyższeniem z Chrystusem¹⁷. H. M ü h l e n, czołowy realizator pneumatologicznej odnowy eklezjologii i chrystologii pisze, że ofiara krzyża na mocy Ducha Bożego stanowi ofiarowanie się Jezusa raz po wsze czasy i chociaż stanowi fakt zbawczy dokonany w minionej historii to obejmuje także najodleglejszą przeszłość. Twierdzi, że Duch Święty, wysłużony nam przez

¹⁶ Por. przede wszystkim: *Chrystus sakrament spotkania z Bogiem*, zwł. s. 37—46, 71—74, 80—90; *Sakramente als Organe der Gottbegegnung*, w: *Fragen der Theologie heute* (hrsg. von J. Feiner, J. Trütsch, F. Böckle), Einsiedeln—Zürich—Köln 1957, s. 379—401, zwł. 390—391; *Godsdienset en sacrament*, „*Studia Catholica*” 34 (1959), s. 267—283, zwł. 272—273. Por. też m.in. W. Granat, *Dogmatyka katalicka*, t. VII/1, s. 26—28 i 134; A. Skowronek, *Kościół jako prasakrament*, s. 5—6; Tenże, *Chrystologiczne podstawy Kościoła jako prasakramentu*, s. 97—100; W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium paschalne Chrystusa*, s. 76—77; I. Różycki, *Podstawy sakramentologii*, s. 170—180.

¹⁷ Por. np. *Kościół jako tajemnica*, w: *Nowy obraz Kościoła po Soborze Watykańskim II*. Praca zbiorowa pod red. B. Lamberta OP (Przekład zbiorowy z wydania franc. pt. *Nouvelle image de l'Eglise — Bilan du Concile Vatican II*, Tours 1967), Warszawa 1968, s. 26—32, zwł. 31—32, p. 28; Tenże, *Kościół jako sakrament*, tamże, s. 32—38, zwł. 25—36; tenże, *Christus-Mysterium*, Graz—Wien—Köln 1977, zwł. s. 165—169 i 231—233.

śmierć Jezusa, uobecnia na trwałe jednorazowość historycznego wydarzenia Chrystusa; Jego słowa i Jego zbawcze dzieło trwają nadal wśród nas mocą upamiętniającej funkcji Jego Ducha¹⁸. W. Kasper, autor znanej syntezy chrystologicznej pt. *Jezus Chrystus* akcentuje samo pojęcie Ducha (*Pneuma*) jako sposobu, w którym jednorazowa osoba i jednorazowe dzieło Jezusa Chrystusa osiągają uniwersalną skuteczność oraz mogą być doświadczone historycznie „po ludzku”. Duch jest skuteczną obecnością wywyższonego Pana w Kościele, w poszczególnych wiernych i w świecie¹⁹.

Szczupłe ramy komunikatu nie pozwalają na głębszą analizę i wnikliwą ocenę zarysowanych tutaj teorii. Spróbuję jednak dokonać jakiegoś podsumowania w formie następujących wniosków:

Określanie Kościoła sakramentem Paschy Chrystusa nie jest czystą metaforą, ale wskazuje na istotny aspekt rzeczywistości eklezjalnej. Mówiąc o uobecnianiu się tajemnicy paschalnej w Kościele i w poszczególnym życiu chrześcijańskim, winniśmy to rozumieć nie tylko w sensie symbolicznym czy w znaczeniu naśladowania Chrystusa w życiu moralnym, ale w jakimś znaczeniu głębszym. Podobnie mówiąc o związku sakramentów św. z tajemnicą paschalną, nie możemy poprzestać na twierdzeniu, że skuteczność uświęcającego działania tych obrzędów płynie z ofiary paschalnej Chrystusa. Z drugiej strony rozumiemy dobrze, że nie można mówić o uobecnianiu czy powtarzaniu jakichkolwiek faktów z życia Jezusa ziemskiego w ich historycznej konkretności. Można natomiast mówić o jakimś trwaniu czy uwiecznieniu wydarzeń zbawczych w ich najgłębszej istocie i w ich powiązaniu z Chrystusem uwielbionym, uobecniającym się wielorako dzięki Duchowi Świętemu. Wydaje się, że dalsze próby wyjaśnienia uobecniania się tajemnicy paschalnej w Kościele i w jego liturgii winny wychodzić od bardziej pogłębionych analiz takich pojęć, jak *mysterium* (jego trwałe charakter i różne formy uobecniania się) i *anamneza* (jako nie samo wspomnienie, ale pamiętka dynamiczna umożliwiająca jakąś egzystencjalną łączność z tym, co było istotne i pełne mocy w wydarzeniach zbawczych). Należałoby też przeanalizować pojęcie różnorodnej obecności i wielorakiego uczestnictwa. Te wszystkie analizy dokonane w oparciu o dane biblijne i patrystyczne a także w nawiązaniu do niektórych kategorii znanych z filozofii nie tylko przyczynią się do głębszego zrozumienia tajemnicy paschalnej, ale też do

¹⁸ Por. np. *Das Christusergebnis...*, s. 533—544. Por. też A. Nossol, *Teologia na usługach wiary*, s. 179—180. Jest to fragment rozdziału opublikowanego wcześniej jako artykuł pt. *Per Christum et in Christo. Kierunki współczesnej chrystologii katolickiej*, „Collectanea Theologica” 45 (1975), z. 4, s. 5—28.

¹⁹ Por. *Jezus Chrystus*, s. 266. Por. też A. Nossol, *Teologia na usługach wiary*, s. 180.

zweryfikowania dotychczasowych teorii próbujących ją wyjaśnić i do stworzenia jakiejś teorii, ujmującej tę tajemnicę bardziej całościowo w najrozmaitszych jej aspektach.

REPRESENTATION SACRAMENTELLE DE LA PÂQUE DU CHRIST

R é s u m é

La Pâque du Christ, événement central de sa vie et de son activité salutaire présente une valeur permanente pour la vie de l'Eglise et pour sa mission.

La théologie traditionnelle enseignait, que dans la vie de l'Eglise et aussi dans la liturgie des sacrements ne sont représentés que des effets salutaires des événements pascals. En même temps les fidèles sont invités à suivre le Christ souffrant et ressuscité. C'est seulement en Eucharistie que s'effectue la représentation réelle et mystérieuse de l'offrande pascale du Christ.

Les causes diverses comme le développement des recherches sur le sens du „mysterium” dans l'Ecriture et chez les Pères, le mouvement liturgique, l'approfondissement théologique de la liturgie, le développement de l'ecclésiologie et de la christologie en leurs relations strictes avec la pneumatologie, ont conduit à une découverte de la valeur permanente de la Pâque du Christ et de son influence sur la mission de l'Eglise. Le premier essai de cette nouvelle interprétation était la théorie des mystères, créée par O. Casel et modifiée par G. Söhngen et A. Vonier. D'autres essais d'interprétation plus profonde ont été élaborés par L. Monden, K. Rahner, O. Semmelroth, E. Schillebeeckx et dernièrement par V. Warrnach, H. Mühlen, W. Kasper et par beaucoup d'autres. Ces interprétations nouvelles ont sans doute influencé la doctrine du Vatican II sur les relations intimes entre la Pâque du Christ et toute la vie, surtout sacramentelle, de l'Eglise.

En guise de conclusion il faut dire que tous les énoncés sur l'Eglise comme sacrement de la Pâque, sur la représentation réelle du mystère pascal dans l'Eglise et sur les rapports de mystère avec les sacrements doivent être compris en sens réel, et non pas métaphorique. La raison de cela est le caractère permanent des événements pascals, causé par leurs rapports intimes avec le Christ glorifié, présent invisiblement en son Eglise.

Il faut continuer des recherches concernant ces problèmes, surtout basées sur l'analyse profonde de telles notions fondamentales comme „mystère”, „mémorial” (annamnése), „présence” et „participation” ou „communication”.